

Krónikák krónikája

The Encyclopedia of the Medieval Chronicle. Ed. Graeme Dunphy. Vol. 2. LXXXIV. Brill, Leiden–Boston, 2010. 1748 oldal

Ennek az enciklopédiának (a továbbiakban: EMC) az előtörténete 1996-ig nyúlik vissza. Akkor tartottak először konferenciát Utrechtben középkori krónikákról. Három évvel később a krónika-kutatók egyesületet alapítottak, és 2002-ben elhatározták egy kézikönyv kiadását. A társaság összetétele kezdettől fogva azt tükrözte, hogy a középkori elbeszélő forrásokkal egyre inkább nemcsak a történészek foglalkoznak, hanem az irodalom- és művészettörténészek is. Az EMC főszerkesztője maga is germanista. A történészek is túlléptek a korábbi hozzáálláson, amely a krónikákat és évkönyveket leginkább arra használta, hogy kiderítse, mi történt századokkal ezelőtt; ma már többnyire a szerzők világnézetének, képzettségének, lojalitásainak tükröződéseit is kutatják a szövegekben. A *Medieval Chronicle Society* az elbeszélő források interdiszciplináris kutatását tűzte ki céljává. Az enciklopédia ezt az érdeklődést tükrözi.

A szerkesztők a címlappal is jelezni akarták, hogy a középkori krónikák az újkornak is üzentek. A borítón Rodin híres szoborcsoportja, a „Calais-i polgárok” részletei láthatók: az 1347-es eseményt, amikor hat polgár túsznak (vagy akár áldozatnak) ajánlotta fel magát az angol ostromlóknak a város megkíméléseért cserébe, Jean Froissart krónikájából ismerték a 19. század végi franciák. A jeles szerző büszke lett volna (bár a szerkesztő szerint hiúságát ismerve aligha csodálkozott volna), hogy ötszáz évvel később szavai ihletik meg a szobrászt – és az öntudatos polgárokat. (Nekünk, ma-

gyaroknak, nem kell magyarázni, mit jelent egy Anonymus még a 21. sz. elején is...)

A két vaskos kötet több mint 2500 címszót és négy igen részletes és hasznos indexet tartalmaz. Az egyes szövegeket tárgyaló címszavakon kívül jó néhány, kisebb esszének is beillő cikk szól a források fajtáiról, a figyelembe vett kultúrkörökről (elsősorban a hagyományos „európain” túl az iszlám, a héber és a keleti keresztény történetírásról) és általános toposzokról, mint legendás ősök, Dániel látomása, *translatio imperii* stb. Nagyon jók azok a cikkek, amelyek évkönyvekről és a „krónikáról” általában szólnak, amelyek, remélhetően, végleg leveszik a napirendről a meddő (és felesleges) vitákat egy-egy elbeszélő forrás ilyen vagy olyan megnevezéséről. Igaz, található itt olyan is, ami kissé elemi iskolás, és nem egészen a feltételezhető olvasók szintjéhez illő, például az, amelyben elmagyarázzák, hogy mit olvashatunk a Bibliában. Az enciklopédia erőssége, hogy a kodikológia és a művészet-történet húsz érdekes és színvonalas tematikus cikkel szerepel.

Egy-egy forrásról a szócikk a szerző (ha ismert) életrajzával kezdődik, majd összefoglalja a tartalmat (tárgyalt időszak, érdeklődési kör, irodalmi és történeti érték) és röviden ismerteti a legfontosabb kéziratokat. A bibliográfia feltünteti a legjobb kiadást, a fordításokat (többnyire csak az angolt) és néhány címet az idevágó irodalomból. Különösen értékesé teszi a szócikkeket, hogy a szöveg fontosabb forrásait és az azt felhasználó későbbi írásokat is felsorolják. Ezekből látható a középkori történetírás „nemzetközi” összefonódása, mert megmutatják, hogy a szerzők gyakran az európai világ minden sarkából származó krónikákat is felhasználtak. (Ilyen utalásokat a korábbi kézikönyvekben csak nehezen lehetett találni!) A szerzők minden alkalommal azt is

elemzik, hogy egy-egy forrás, noha sokszor évszázadok történetét tartalmazza, valójában melyik korszakra (vagy személyre, helyre) vonatkozóan ad eredeti információt. Ez általában a szerző saját kora, de nem mindig kizárólag, hiszen előfordul, hogy elvesztett, de kitapintható korábbi anyagokat használ a krónikás. (Gondoljunk csak a sokszor emlegetett és kétségbe vont magyar „ősgestára”, amelynek egyébként van saját szócikke az EMC-ben „*Chronica Hungarica deperdita*” címmel, 701–702. old.) A cikkek terjedelme húszsorostól kétoldalasig változik, de nem szükségképpen áll arányban fontosságukkal. Ha jól látom, az ismertebb és jól feldolgozott szövegekről kevesebbet írnak, mint azokról, amelyek problematikusak, amit csak helyeselni lehet. (Freisingi Ottó írásainak vannak jó kiadásai, ezért röviden lehetett tárgyalni, míg Prosper Tiro 5. századbéli szerző szövegahagyománya elmentmondásos, ezért megérdemel két hasábot, vagy a *Bulgarian Chronograph*, amely aligha ismert a Balkánon kívül, másfelet.)

Az ismert kézikönyvekkel – elsősorban a minden forrást felölelő római *Repertorium*-mal (ami néhány éve készült el sok évtizedes munkával) – szemben az EMC szerzői kritikusán tárgyalják a szövegeket, mondhatni, „véleményük” van azokról, ami egy lexikon esetében különösen üdítő. Jelentősebb tudományos nézeteltérések esetén az ellenvéleményeket is megemlítik, és ismertetik a releváns vitákat. (Ezt gyakran részletekbe menően teszik, ami főleg a nagyobb tematikus cikkekben igen tanulságos.) Külön említést érdemelnek az indexek: összesen majd 300 oldalt tesznek ki! Az első kötet elején, szinte tartalomjegyzékként, a szócikkeket betűrendben sorolják fel, hozzátéve röviden, hogy az adott szöveg melyik századból való, milyen nyelven íródott és hol (illetve földrajzilag hová tartozik). Kár, hogy itt nem találunk oldalszámot (lenne rá hely), hogy gyorsan fellapozhassuk az adott szócikket. A második kötet végén először egy oldalszámokra utaló, szintén alfabetikus lista áll, de keresztutalásokkal, nevek és cí-

mek változataival bővítve és feltüntetve olyan szerzőket és műveket is, amelyekre a cikkek csak utalnak. Az ezt követő „*General Index*” megkísérli a címszavakban szereplő neveket, fogalmakat felbontani, ami nem könnyű feladat, de a végeredmény igen hasznos. (Viszont biztosan sok minden hiányzik belőle, így alig hiszem, hogy a római pápa mindössze 12 helyen szerepel, ám hasznos lehet visszakeresni, hogy „járványok” több mint 50 krónikában fordulnak elő.) A földrajzi indexbe csak az egyes helységeket vagy kisebb tartományokat vették fel, gondolom, helyesen, mert az egész országokra tett utalások (amit az első kötetben kevés fáradsággal ki lehet keresni) feleslegesen sok helyet foglaltak volna el. Az említett kéziratok listája – több mint hetven oldal – magában is érdekes olvasmány: hol vannak, hová kerültek középkori kódexek és töredékek a világ minden táján. (Ezt a Corvinák történetéből persze jól tudjuk.) Aligha meglepő, hogy London, Párizs és a Vatikán könyvtárai oldalakat foglalnak el, de jó néhány európai (és közel-keleti) városi és egyetemi könyvtár is szép gyűjteménnyel szerepel. Nota bene, ez az igen szakszerűen szerkesztett lista jó kézikönyv a kéziratok hagyományos jelzeteinek tanulásához is. A két kötet a szerzők névsorával zárul. Ez a több mint 400 fős névjegyzék (csak úgy, mint a nemrég megjelent *Oxford Dictionary of the Middle Ages* szerzőlistája) egy jó darabig „telefonkönyve” lesz azoknak, akik elbeszélő források szakembereit keresik. (Kár, hogy nem adtak meg e-mail címet, persze az egyetemi címek alapján nem nehéz a személyeket megtalálni – hacsak munkahelyet nem változtatnak...)

Egy ilyen óriási vállalkozás esetében biztosan könnyű lenne kisebb hibákat keresni, vagy abba belekötni, hogy melyik szöveg került be és melyik nem. Például egyes fontos útleírások, mint Marco Polóé vagy Rubrucké bekerültek, míg Ibn-Jakub nem. Feltűnő, hogy a szerkesztők – bár a krónika fogalmát szerintem bölcsen és hasznosan igen bőven és nyitottan határozták meg – nemi-

gen óhajtottak hagiográfiai szövegeket felvenni: mindössze egy tucat vita került be a válogatásba. (Ez persze ízlés dolga; az én egykori kis segédletemben, az 1987-ben angolul és németül megjelent *Quellentabellen*-ben a szentek élete körülbelül a források egynyolcadát tette ki, pedig akkor még nem is tanítottam Klaniczay Gáborral egy tan-széken...) Világos, hogy a válogatás, ahogy az már az ilyen lexikonokban lenni szokott, jórészt attól függ, hogy a szerkesztőbizottság egyes tagjai mennyire aktívak, és mennyire tudják érvényesíteni saját preferenciáikat.

Ezzel kapcsolatban érdemes megnézni, hogy az egyes területek és kultúrák milyen arányban jelennek meg az EMC-ben. Mint említettem, a hagyományos „nyugat-európai” fókusz kitágul, és elég széles a terítés. Bizánci, örmény és szír irodalom szépen szerepel; és több mint 60 arab (és nem csak, mint azelőtt is néha, spanyolországi arab) történeti műre vonatkozó címszó kapott helyet a két kötetben. Középkori héber források is bekerültek a lexikonba, amelyek – csakúgy, mint az arabok – műfajilag gyakran nagyon különböznek a latin–görög tradíciótól.

Különösen értékelem, hogy Közép-Kelet-Európa sincs a szokásos módon elhanyagolva. Mintegy 60–70 lengyel, 70 cseh-morva, 25 magyar tárgyú szócikk számoltam össze. (A „lengyel” elnevezés kissé problematikus, mert a Német Lovagrend és Poroszország – végülis a késő középkori helyzettel nem igazán ellentétben – „*Poland*” alatt szerepel.) A porosz lovagrendi historiográfia egyébként kapott egy saját cikket, ami szintén jó összefoglalás. Akárhogy is, a „régio” (amihez egy pár „román”, jó néhány bolgár és egy-két délszláv szöveget is hozzáadhatunk) körülbelül 4-5 százalékat teszi ki az egész anyagnak, ami egyáltalán nem rossz arány. Ha jól nézem, ez egyrészt a területileg illetékes szerkesztőbizottsági tagok (a wroclavi Marek Derwich és a konstanzi Dorothea Weltecke) figyelmeségének, másrészt a prágai Marie Blahová

példás szorgalmának köszönhető. Derwich biztosította, hogy a lengyelek (és poroszok) minden darabja szerepeljen, és a magyarországiakat is hozzáértő szerzőkre (jórészt a kiváló munkát végző lengyel kollégákra) osztották ki. Blahová viszont egymaga írta meg a csaknem hetven csehországi vagy azal kapcsolatos szövegről szóló szócikket. (Mindenkinek, aki valaha lexikonon dolgozott, meg fogja érteni, hogy a végén az ember inkább maga ír meg mindent, semmint hogy a nagyrebecsült kollégákkal perlekedjen.) A cseh krónikák száma azért is szembeötlő, mert rámutat a csehországi korai (elsősorban huszita) anyanyelvi írásbeliség kiterjedtségére. Igaz, hogy nem egy olyan, elsősorban teológiai írás is szerepel, ami csak marginálisan történeti jellegű, de ez áll az arab és héber szövegek jó részére is. Becsülendő, hogy a szerkesztők nagyvonalúan kezelték az igencsak rázós „műfaji” kérdést. A magyarországi forrásokkal is így bántak, ezért a krónikaszerkesztés összes variánsa (Budai, Dubnici stb. krónika) helyet kapott a kötetben, nem beszélve az olyan, bizonytalan hitelességű töredékről, mint az egy oldalnyi „Esztergomi krónika”, méghozzá tisztes irodalomjegyzékkel. Európa más részeiről, ugyancsak a műfaji tolerancia szellemében, históriás éneknek nevezhető szövegek is bekerültek; nálunk nemigen volt ilyen (bár Heinrich von Mügeln szerepel), de talán a „Szabács viadala” mint a későbbi történeti költemények előfutára még beleférhetett volna.

Azt már nemigen érték el a szerkesztők, hogy az EMC „ökumenizmusa” az általános címszavakban is tükröződjék. A művészet-történeti cikkekben szerepel ugyan a Képes Krónika (az egyébként szokatlan *Codex pictum* néven), de egyebütt nemigen vonták be a szerzők a „új EU tagokat” a látókörükbe. Pedig az összefoglaló cikkek jó részét a főszerkesztő írta, vagyis olvashatott lengyel, cseh, magyar vagy orosz krónikákról, grúzokról, örményekről, arabokról nem is szólva. A „*Founding heroes*” cikk például egész kategóriát hagy ki azzal, hogy nem ír a szán-

tövető Piastról és Přemyslról (akad bőven párhuzam másutt is), vagy a névadó testvér-ősökről, akik közé Hunor és Magor szépen illene. (Ezt azért is sajnálom, mert annak idején az Oxford Dictionaryben sem sikerült elérnem, hogy a közép- és kelet-európai példák szerepeljenek a nem-territoriálisan szerkesztett cikkekben.)

Ha már az Oxford Dictionary szóba került, hadd csempésszek be ide néhány szót arról. Az a mű ugyancsak dicsérendő sok eddig elhanyagolt téma és terület – bár eléggé egyenetlen – felvételéért. Noha ott is sikerült a régiót a szokásosnál nagyobb számú szócikkkel képviselnünk és jó néhány hazai, illetve nálunk végzett fiatal kutatót szerzőnek megnyerni, a 2. kötet 825. oldalán található „Hungary (Croatia) [sic] 12th-13th C.” című térkép számos hibáját, minden tiltakozásom ellenére nem voltak hajlandók kijavítani. Budát ugyan áttették a Duna bal partjáról és Pestet a jobbról a másikkra, de legalább öt vagy hat sületlenség

bent maradt, míg fontos helyek stb. hiányoznak. *Caveat lector* – és *dixi et salvavi*.

Egy szó mint száz, az EMC igen hasznos kézikönyv, egyszersmind – ezt hadd húzzam alá – a „kulturális” nyitottság követendő példája. Mint fent kiemelttem, az indexek önmagukban is értékes tanulnivalókat tartalmaznak. Ám a használhatóság szempontjából az elektronikus médium az igazi probléma. Ma már nagyon sok középkori forrás és forráskritikai, illetve bibliográfiai munka elérhető, jobb vagy rosszabb formában, a világhálón. Az EMC ugyan hamarost (ha még nem) *on-line* is hozzáférhető lesz, de kérdés, hogy nem lett volna-e jó az egyes szövegek digitális elérhetőségét és az ott megjelenő szövegek megbízhatóságát stb. jelezni. Igaz, ezek az URL-ek, sajnos, gyakran változnak, meghalnak, elavulnak. Talán ezért is mondtak le erről a szerkesztők.

BAK JÁNOS